

«Օրմուցի բանակին մէջ Ռուսիոյ և Աստուրիոյ կայսերաց տեսութիւն ընկերուն լուրը հաստատութիւն կը գտնէ: Այնպէս ինչպէս մէջ այս տեսութիւնը գրեթէ անտարակուսելի կը համարուի: Սիւս կողմանէ կը հաստատուի, թէ Ռուսիոյ կայսրը սեպտեմբերի 10-ին կիզենքը Վարչաւիյ մէջ կ'ընդունուի:»

— Կալաթի վերջին շոգենաւով Վալարիայէն առնուած նամակները կը ծառայեն, թէ Վարչաւիյ վերջին 1-ուի Դիլիբ Թագաւորին որդին Նըմուշի դուստրը և Սաբա-Բապուրիի իշխանը յանձնաժողով Պոլսէն հասեր և անկից ալ Շուքուրի կայսերական բանակը գացեր են:

— Փարիզի լրագիրները սեպտեմբեր 4-ի թուով կը ծանուցանեն, թէ Բ. Վրացի գետնան վստահաբար Վէլի փաշան առջի օրը Տիբե գացեր է քանի մը օր կենալու մտք:

— Լիւցեալ հինգշաբթի Վարչաւիյ կան Սիւսի շոգենաւով մայրաքաղաքս հասաւ Փարիզէն Արժանայարգ Աբեդ-Նաֆով Օ. Աբեդ-Նաֆով: Այս ուսումնասիր պատանին հինգ ամիսէ ի վեր Փարիզի կենալով նշանաւոր յառաջողութիւն ըրած է չափաբեւրական և բնական գիտութեանց մէջ և երկու տարիէ ի վեր Փարիզի հանքաբանութեան գործընկեր աշակերտ եղած է: Լիւսի մը չափ իւր անհետական ընտանիքը տեսնելէն ետեւ նորէն փաշիզ պիտի գառնայ իւր ուսմանը կատարելագործելու:

Լիւցեալ շոգենաւով մայրաքաղաքս հասաւ նաեւ արքայի ծարտարարտ Սիւսի Վարչաւիյ: Կարապետ Վարչաւիյ որդի Վարչաւիյարգ Սարգիս աղան, որ քանի մը տարիէ ի վեր ուսման կը պարապէր Փարիզի մէջ:

— Յունաց Կ. Պոլսոյ պատրիարք Վերապարտի Վերմանու Վրք եպիսկոպոսը որ ժամանակէ մը ի վեր կըրնակին վրայ քաղցիկը (չիբեհէն) հանած ըլլալով, հիւանդ պառկեր էր, այսօր իւր մահկանացու ընկածը վաճարէր:

— Կայսերական կառավարութիւնը այսօրեւս ծանուցագիր մը իրկեց օտար տէրութեանց գետնաներուն, իմացնելու համար թէ յիշեալ ծանուցագրին թուականէն 15 օր ետքը օտարապէս շոգենաւները Վարչաւիյ մէջ ծանապարհորդ տանել բերելէ պիտի դադարին:

— Մայրաքաղաքս մէջ հրատարակուած Պաշտօններէն լրագրին մէջ կը կարդանք, թէ Հունաց թագաւոր 1848-ին գէպրեկներ ի վեր կորսուած էր, գտնուել է: Կ'երեւի որ յիշեալ թագաւոր արքունական գաւազանին, վերաբերել և ուրիշ նիւթայ հետ երկաթէ անուակի մը մէջ գրուել և այն անուակն ալ Օրշովայի մօտ հողին մէջ թաղուել է: Այս ամառ Գանուբին առատացած ժամանակը ջուրերը մինչեւ այն կողմերը հասնելով, անուակը երեւան ելեր է, և մէջը պահուած բաներով մէկ տեղ Օրշովայ տարուել է: Հոն շոգենաւի մը մէջ գրուել և 10 նաւաստիի ու վաշտ մը զօրաց պահպանութեամբ ի վերջի մէջ անկից ալ Վիեննա տարուել է և հրաման եղեր է որ ամեն անցած քաղաքները 101-ընդ գանձ յետուի:

— Լիւցեալ լրագիրը կը ծանուցանէ նաեւ թէ 2500 հոգիէ բաղկացեալ Ալպանիացի զօրաց գաւազ մը մեծ անկարգութիւններ ըրեր է Լիւքս Օղաթաւ յի (Պուրպուրիստան) մէջ, մահմետական և քրիստոնէայ չի նայելով: Այս աւելանիացիները Շուքուր կ'երթան եղեր: Թէ որ յիշեալ լրագրին զուգած ներք իրաւ են, անտարակուսաբար լրագրող Լիւքսի փաշան յիշեալ աղաւնիացիները պատժելու զանցաւորութիւն

ընեն, որպէս զի ուրիշ անգամ և ուրիշ տեղեր ալ այնպիսի անկարգութիւններ չի կրնան պատահիլ, որոնք կայսերական բարեխնամ կառավարութեան արդարաւէր դիտաւորութեանց բոլորովին դէմ են:

— Տիբիսիէն և Օտէսայէն եկած ծանապարհորդներէն և նամակներէն իմացուցաւ, որ քրդեռ հիւանդութիւնը յիշեալ երկու քաղաքաց մէջ ալ երեւան ելեր է:

Այս լուրին վրայ՝ մայրաքաղաքս առողջապահութեան ժողովը (նաղաւթի Վարանթինա մէջ) որոշեց որ Վարանթստանէն, Ռուսիայէն և Գանուբէն իշխանութեան երկիրներէն թէ ցամաքէն և թէ ծովէն եկած ծանապարհորդներն ու ապրանքները հինգ օր մաքրանոցը ստանան: Այս որոշումը ի գործ դրուելու սկսաւ:

Լիւցեալ զատ՝ յիշեալ ժողովը որոշեց որ այս տնօրէնութեան Վարանթի մէջ ճշգրիտ ի գործ դրուելուն դիւրութիւն մը ըլլալու համար՝ Սիւս ծովէն եկած նաւերը պարտաւորին Վարանթի մաքրանոցին առջեւ կենալու, որ սովորական քննութիւններն ըլլան անոնց վրայ, կամ, թէ որ իրենց ծամբան շարունակել և նաւահանգիստը գալու զեննէ, անկից պահապան մը առնեն մայրաքաղաքս հետ ամենեւին հաղորդակցութիւն չընելու համար: Այս մասին պէտք եղած հրամանները լրացուցան Վիշիլի տէրէ գանուակ նաւատորմին հրամանատարին որ Սիւս ծովէն եկած նաւերը առողջապահութեան ժողովին այս որոշմանը համաձայնեցընելու հոգ տանի:

— Երեքշաբթի օրը գրեթէ 16 տարեկան Հայ պատանեակ մը քիչ մը արեւոյ ըլլալով, և իւր աղջակից ու հասակակից ընկերին վրայ ժամանակէ մը հետէ, ինչպէս կ'ըսուի, որ ունենալով, փողոցին մէջ յանկարծ դանակը անոր կուրծքը ստապութեամբ խոթեց ու սպաննեց: Այս սոսկալի և անակնկալ գէպը՝ անմիջապէս ցաւի մէջ ձգեց պատուաւոր գերդաստան մը, որուն կը վերաբերէր գէպը ըստ պանեալը, և ահագոյ և խորին աղիւքութիւն պատճառեց բոլոր Հայ հասարակութեան քաղաքին: Վարդապետ անմիջապէս կառավարութեան ձեռքը անցաւ և բանտարկեցաւ:

Երեւոյ Երաբարէն:

— Շիրակէն ամառ 6-ին կը գրեն:

«Լիւքսիէն լուր առնուեցաւ, որ հոգաւոր Վարանթաւ աւաղակապետը որ իր խումբովը Լիւքսի շրջականներ կը պտուրէր, Օսմանեան զօրքերէն հաղածութեամբ սպաննուել է: Այս աւաղակապետին մահը իւր բազմաթիւ ընկերակիցներուն խրատ կըրնայ ըլլալ: Օսմանեան իշխանութիւնները աղաւթ միջոցներ ձեռք առին այն գաւառը աւաղակներէն մաքրելու: Վարանթաւ և իր ընկերները միմեք ունէին օգոստոսի վերջերը կամ սեպտեմբերի սկիզբները աւաղակութեան սկըսելու. ըստ որում իրենց խրատած լըր տեսներն այս ժամանակը որոշէին, և կը խոստանային դրամով, պաշարով և զօրով իրենց օգնութիւն ընելու, թէ որ կարող ըլլային Գանուբի կողմերը թշնամութիւններն սկսելուն պէս թեւադիւր և Լիւքսի քրիստոնէաները սոք հանելու: Այս օր և հրացան պահուած էին սահմանադրին զանազան կողմերը, ինչպէս Լիւքսի օրին մէջ Քիւրմէն Վերայի մօտ և ուրիշ շատ կամ քիչ մօտ տեղերէն: Այլ ընդապէս բոլոր աւաղակապետները ինչպէս են Պաշտա, Սամաթրա և ուրիշ տասնի չափ միաբանութեամբ պիտի աշխատին յաջող առիթ մը գտնելուն պէս:»

— Լիւքսիէն կը գրեն, թէ քաղաքէն քանի մը ժամ հեռու Լիւքսի գիւ-

ղին միւտիրը՝ Վարաքէհեա անուն, իւր երեք մարդոցը հետ սպաննուել է Սիւսի օղոս անուակով իւր վաղեմի ընկերէն, որ վեճի մը պատճառաւ ուս պահած է եղեր իրեն: Սիւսի օղլուն ասկէց երկու տարի առաջ աւաղակութեամբ բռնուել և Օմիւսիս խրակներ էր. ուսկից այս օրերս կերպով մը փախչելով, գրուել քանի մը ընկեր փողոց և Վարաքէհեայի ետեւէն ինչպիսի առիթ գտեր է վրէժ առնելու:

— Լիւքեալ չորեքշաբթի իրիկուն գաղղիացի նաւաստի մը Պէյօղլու Միգրից գետնանաւորութիւն Տոքա-Օսալի մէջ անձնապահութեամբ փորձ մը ըրաւ բերնին մէջ ատրճանակ մը պարպելով: Բարեբաղդաւոր ատրճանակը սոսկ վառուով լեցուած ըլլալով միայն լեզուն և քիմքը երկրորդանգայ ինկաւ: Գրաւ յիները օգնութեան հասնելով, զանիկա գաղղիական հիւանդանոցը իրկեցին:

— Լիւքեալ կիրակի թարապիս հրաւիրական հայ երիտասարդ մը Վիւրիկայի գետնանաւոր զինուորներէն մէկուն հետ սրճարանի մը մէջ նստած ատեն իրարու քանի մը ծանր խօսքեր զրուցելով, երիտասարդ հայը ձեռքի գաւազանովը (պալմոն) զինուորին քանի մը հարուած տուաւ: Օմիւսիս ընկերակից քիչ մը տարցած ըլլալով, գնաց սրճարանին դուռը սպասեց, և երիտասարդը դուռը ելելու ատեն երկու ատրճանակ պարպեց վրան, և ըսնց մէկը երիտասարդին ձախ կողմին գալով չարաչար վերաւորեց: Օմիւսիս ընկերակից փախաւ և Վիւրիկայի գետնանաւոր և տեսութեան ամեն խուզարկութիւններն անօգուտ եղան: Զանիկա գետնանաւոր համար: Երիտասարդը իրիտ ծանր վիճակի մէջ է, կրտեն:

— Լիւքեալի Պ. Պարուի հրեայ սեղանաւորին աղջիկը՝ որ քանի մը շաբաթ առաջ լատին երիտասարդի մը հետ փախեր էր, անցեալ շաբթու երկու լատին քահանայ իրկեր է հօրը աղաչելու: Երբ այն վարձանքին ներողամիտ ըլլայ և լատին երիտասարդին հետ կարգուելու հրաման տալով, նորէն առջի պէս զինքը իրեն զուակ ընդունի ու քովն առնէ, բայց հայրը չի կրնալով համոզուիլ, հինգ շաբթի իրիկուն աղջիկը ըստ լատինական ծիսի միւրտուել է:

— Լիւքեալի մէջ նոր հաստատուած Լիւքեալի շոգենաւոր նաւարկութեան ընկերութիւնը՝ այս օրերս ժուղով ըրաւ, իւր ընկեր տուած առաջին շոգենաւին վրայ գրուած պաշտօնական տեղեկագիրը մօտիկ ընկելու համար:

Լիւքեալի այս տեղեկագիրն նայելով յիշեալ շոգենաւին ձեւն ու մեծութիւնը:

Լիւքեալի ընկերութիւնը 680 անգղիական ոսնաչափ, լիւքեալի ընկերութիւնը 83, խորութիւնը 58, մեքենաներուն զօրութիւնը որ մէկ պատուակ և երկու անիւ կը գարձեն, 2600 ձիւ ուս, կշռուել ընկերութիւնը 10,000 թոնայ: Լիւքեալի ընկերութեան ծարարութեամբ կը հաշուէ որ այս հրապարակած շոգենաւին Վիշիլի, Լիւքեալի և Լիւքեալի շոգենաւին հիւանդանոցներէն մէկը առաջին տեղ մը կ'առնէ: Զանապարհորդութիւն ընդունելու կամ երկրագունիս բոլորակը կանոնաւոր կերպով պտուրդներուն ամենէն փոքրը կրնայ ըլլալ: Մէկ ծանապարհորդութեան համար 6,000 թոնայ ամուրի պիտի առնէ, ասկէց դուր 4 կամ 5,000 թոնայ ալ վաճառք պիտի տան: Մէջը 500 սենեակ կամ խցիկ պիտի ունենայ առաջին կարգէ, և ընդարձակ տեղ մը ուրիշ ծանապարհորդներուն և զինուորներուն համար ամենաթեթեւ զնով: Լիւքեալի շոգենաւին ալ այս ահագին մեծութեան համեմատ է. մեծ երկայնութիւնը՝ ինչպէս որ փորձով հասկը-

ցուած է, կը ներք իրեն կառաղի ծովերու մէջ միջին հաշուով 15 միլիոն ծամբայ երթալ մէկ ժամու մէջ: Լիւքեալի երազընթաց պտուրդութեամբ մէկ ժամու մէջ 12 միլիոն տեղի չի քալեր: Այս կարգէ դուրս երազութեան նայելով, կը յուսացուի, որ Լիւքեալի շոգենաւին և Լիւքեալի շոգենաւին ծանապարհորդութիւնը 33 կամ 36 օրէն աւելի չի տեւեր:

— Լիւքեալի շոգենաւին մէջ Սիւսի գրող տարածման համար հաստատուած անգղիական ընկերութիւնը, որ աշխարհի ամեն կողմը տարածուած ուրիշ 8000 ընկերութեանց մայր եղած է, իւր 1804-ին սկզբնաւորութենէն մինչեւ այս օր 24 միլիոն թաղա (իւր 600 միլիոն զուգուշ) ծախք ըրեր է Սիւսի գրող տարածելու համար: 25 միլիոնէն աւելի հին և նոր կոտիարան տղէլ տուեր է հարկը քառասունը ութը լեզուէ (այս լեզուներէն քառանգինգի մէջ մինչեւ անժամանակը բնու գիրը տպուած չէ եղեր) և հարկը քանի մը լեզուի թարգմաններ կամ թարգմանիչ տուեր է Սիւսի գրող:

Յայտ ունենք, որ մեր աղջիկն մէջ ալ զանազան բարի նպատակներով եթէ ոչ ամենի մեծագործ, դոնէ հաստատուել և յարատեւ ընկերութիւններ կը տեսնուին, բայց երբ, առայժմ անհնար է գուշակել:

— Թուրքի աստիճարաշխատան գիւտարանին տնօրէն Պ. Քիւրմէն հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ այն գիւտարանին վրայ, որ անցեալ ամսոյ մէջ հոս տեսնուեցաւ, և որուն վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տուեց մեր 82-ի թուովը:

«Պայծառ գիւտարանը որ հաստատուելու 1853-ի յուլիս 10-էն ծանօթ էր աստիճարաշխատան, երբոր առաջին անգամ Վիշիլի մէջ տեսնուեցաւ Պ. Քիւրմէն-Քիւրմէն աստիճարաշխատան: Այս աստիճարաշխատան արագութեամբ արեւուն ու երկրին կը մօտենայ. յառաջիկայ սեպտեմբեր 2-ին իւր մերձակեալ պիտի հասնի, բայց երկրին իրիտ մօտ գտնուած ժամանակը պիտի ըլլայ սեպտեմբերի 5-ը:

Լիւքեալի հեռաւորութիւնը երեկուսն օրը (օգոստոս 25) 14,600,000 փարսափ էր. այս հեռաւորութիւնը սեպտեմբեր 2-ին առաւօտուան ժամը 7-ին աստիճարաշխատան պիտի ըլլայ 11,440,000 փարսափ, և սեպտեմբեր 8-ին երեկուսն 14,600,000 փարսափ պիտի անցնի: Իսկ երկրէն հեռաւորութիւնը օգոստոս 15-ին 45,600,000 փարսափ էր. օգոստոս 25-ին 36,000,000. սեպտեմբեր 1-ին 28,600,000. սեպտեմբեր 5-ին որ իրիտ մօտեցած օրն է՝ 27,000,000. ետքը սեպտ. 9-ին 30,000,000 փարսափ պիտի ըլլայ, և այլն:

«Լիւքեալի շոգենաւին այն աստիճան է, որ օգոստոս 25-ին կ'են օրէն մինչեւ սեպտեմբեր 2-ին ժամը եօթը՝ 12 միլիոն փարսափ կամ գրեթէ օրը 1,555,000 փարսափ ծամբայ պիտի քալէ: Սիւս տեմբեր 1-էն մինչեւ 2-ը՝ այս արագութեամբ 24 ժամու մէջ 1,678,000 փարսափ կամ մէկ երկվայրկեանի մէջ 19 1/2 փարսափ պիտի հասնի: Սիւսի շոգենաւին չափ երկայնութիւնը ունէր: Բայց այս թիւերը որչափ որ մեծ ալ են, գիւտարաններուն ամենէն օտարակալութեանը կամ մեծութեանը համեմէն շատ հեռու են: Օրինակի համար 1680-ին երեւցած գիւտարանին պոչը 41 միլիոն փարսափ երկայնութիւն ունէր: Սիւսի շոգենաւին շոգենաւին արագութեամբ եղաւ 11,760,000 փարսափ 24 ժամու մէջ,

Սիւսի փարսափ մէկ ժամու ծամբայ է:

կամ 136 փարսան մէկ երկվայրկեանի մէջ: Ա՛յ երջապէս իւր մերձակէտին հե. աւաւորութիւնը փոխանակ այժմեան գիտաւորին պէս 11 միլիոն ու կէս փարսան ըլլալու: 239 հազար փարսան ե. զաւ, ուսկից գրեթէ սոսրդ կրնանք համարիլ, որ օր մը արեւուն վայր պի. տի իյնայ:

Ա՛յ երեւի որ երկիրը երբեմն գի. սաւորներու պոչին մէջէն անցած է և մինչեւ անգամ այս պոչերը կազմող նիւթոյն մէկ մասը իրեն յատկացուցեր է՝ առանց երկրագունդիս բնակիչներուն փնտ մը կամ նեղուի մը պատճառելու, այլ միայն թանձր բայց բոլորովին չոր ու անփնտ մասախուղի պէս բան մը ե. թեւան ելլելով, այսպիսի պատահմունք մը եղած ըլլալը կասկածելով հասկըց. ւած է: Թէ որ գիտաւորներուն գործը դուրսէն զգալի ըլլար, անշուշտ այս առիթներուն մէջ պէտք էր ըլլար: Այսու ամենայնիւ թէ օգերեւութա. բանութեան և թէ աստեղագիտութեան ամենաճիշդ գիտութեան նե. ըր մասնաւոր նշան մը երբեք ցուցած չեն ոչ ան ժամանակը և ոչ ուրիշ պա. րագայի մը մէջ:

Հիմա կուտան գիտաւորը քիչ ժա. մանակէն աներեւելի պիտի ըլլայ ա. րեւուն լոյսին մէջ: Աւստի հաւանա. կան չէ, որ սեպտեմբեր 2 էն կամ 3 էն ետքը մերկ աչօք անտեղ կարելի ըլլայ, երբոր գէպ ՚ի հարաւային կիսագունդը երթալով՝ հասարա. կածին մօտեցած ըլլայ և արեւուն հետ գրեթէ մի և նոյն ժամանակի մէջ մարը մոնելու սկսի: Սակայն պօք թէ որ մինչեւ ան ժամանակը մեծ փո. փոխութիւն մը չի կրէ, կրնայ երկար ատեն տեսանելի մնալ:

ՏԵՏԵՍԿԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ ՍԵՂԱՆԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ *

ՀԱՏՈՒԱԾ Բ.

Պատմական տեղեկութիւն հին եւ նոր դրամատ. ցանաց ջրաց:

1. Նիւթեայ սեղանաւորութիւնը — 2 լո. րոպայի տրամաւորութիւնը — 3 Նիւթեայ տրամաւոր. ւորութիւնը — 4 Սիւլիւնի և Սիւլիւնի Նիւթեայ. Գայ տրամաւորութիւնը — 5 Նիւթեայ տրամաւոր. ւորութիւնը — 6 Նիւթ և այլ ազգայ տրամաւոր. ւորութիւնը:

Հարմարութիւն 81 լո. րոպայ:

3 — Նիւթեայ սեղանի դրամատեղանէն քանի մը տարի ետքը Նիւթեայ դրամա. սեղանը հաստատուեցաւ, որ հիմա կու գտնուած հասարակաց դրամատե. ղաններուն (պանք փեւպլեք) ամենէն հարուստը և ամենէն մեծն է: Բայց ա. սոր պատմութիւնը ընթելէն առաջ անյար. մար չըլլար, մանաւանդ պէտք է որ անոր հաստատուելէն առաջ, Նիւթե. րոպայ մէջ կատարուած դրամական գոր. ծառայութեանց որպիսութեանը վրայօք համառօտ տեղեկութիւն մը տամ:

Նիւթեայ դրամատեղանը հաստատ. ուեղէն առաջ, այն երկրին դրամա. կան գործողութեանց շատը ՚ի սկզբանէ Հրեաները կ'ընէին, յետոյ իտալացի վաճառականները՝ որ լոյսարտացի ան. ուամբ ԺԳ երորդ դարուն մէջ եկեր Նիւթեայ հաստատուելէն: Բայց ա. սոնց ըրած գործքը ճիշդ մը հիմակու սեղանաւորաց ըրած գործոյնը պէս չէր: Արդարեւ, կանոնաւոր կերպով սեղանաւորութիւնը Նիւթեայ մէջ ԺԵ երորդ դարուն կէսէն առաջ սկսած չե. ընէր: Այսպիսի ոսկերիները որ այն ժամանակէն առաջ իրենց դրամական գործողութիւնները միայն օտար դր. րամներ առնելու և վաճառելու սահ. մաներ էին, սկսան այն ժամանակը ի.

րենց գործքը ընդարձակելով դրամ փոխ առնելու և փոխ տալ: Այս փո. փոխութիւնը գլխաւորապէս թագա. ւորին հետ կ'ընէին, որմէ տուածնուն համար տեղութեան ժողովուրդը հար. կերը ապահովութիւն կ'առնէին: Այ. րենց փոխ առած ստակներուն համար մասնաւորաց շահ կը վճարէին և ա. նոնցմէ առած աւանդներուն գէմ տուած անդորրագիրին հիմակու սե. ղանաւորաց հակաց պէս դրամի տեղ. ձեռքէ ձեռք կը պարտցնէին:

Իրամի գործածութեան համար շահ պահանջելը մինչեւ 1546՝ օրինա. կան (ընկալ) համարուած չէր, որ ժա. մանակ անոր սակը (նարի) հարիւրին 10 ի կարողացաւ: 1624 ին, այս օրի. նաւոր սակը հարիւրին 8 ի իջաւ, ու 1651 ին, հարիւրին 6 ի մինչեւ այս օր իւրանտայի մէջ այս վերջին սակով մը նայ. բայց Նիւթեայ մէջ 1714 ին հա. րիւրին 5 ի իջաւ, որուն վրայ մինչեւ այսօր կը շարունակուի: Այս տեսակ սակահատուութիւնները ուրիշ առի. րած ենք՝ թէ որչափ փնտաւոր բան է հասարակութեան: Իրամ փոխ տալ տոնել իրենց արհեստ ընողները միշտ օգտուի կը նային փոխառուներուն կա. րօտութեան, և աւելի խղճաւոր դրամագլխի տէր մարդոցմէն ալ հե. տամուտ (քոքիւռաւ) չի գտնալով՝ ոչ միայն իրենց դրամին գործածուելը համար մեղաւորութեան գինը կը պահանջեն, այլ և իրենց անհնազան. դութիւնը (օրինաց) յայտնուած ժա. մանակը՝ օրէնքէն կրելք պատիժուն փնտաւոր նայելով գումար մ'ալ ա. ւելի կը պահանջեն: Իմպարտացի վաճառականները, փոխառուաց կա. րօտութեանց համեմատ հարիւրին 20, նաեւ աւելի կ'առնէին:

Նիւթեայ սեղանի դրամատեղանը և անկանները սովորութիւն ունէին, որ իրենց դրամը լոյսարտացի լոյսարտացի (լոյսարտացի) մէջ կը պահէին, ու պէտք եղած ժամանակին անկէ կ'առնէին: Բայց 1640 ին կարողու Ն. թագաւորը անկէ 200.000 լիւրա առնե. լով վաճառականներն ալ իրենց այն սովորութեանէն դադարեցան ու դրամ. նին դնելու համար ուրիշ ապահով տեղութեանք փնտաւորին: Այս գիպուա. ծը պատճառ եղած պիտի ըլլայ, որ վերջիվերջ ոսկերիները կարողացեր են իրենց դրամական գործողութիւնները ընդարձակելու և սկսեր են ասոր ա. նոր դրամները աւանդ առնելու և շահով գործածել տալու:

Այս գործը քիչ ատենի մէջ շատ մեծցաւ և տեղութեան ալ շատ յար. մար եկաւ: 1672 ին կարողու Ն. թա. գաւորը, որ սեղանաւորներուն, 1.328.526 լիւրա պարտք ըրեր էր, հա. րիւրին 8 շահով դրամ փոխ առաւ, գանձը գոցեց, ու ժամանակ մը ոչ շահը վճարեց և ոչ դրամագլխի, որով հասարակութիւնը շատ նեղու. թեան մէջ ինկաւ: Այս անհաւա. տարմութեան գէմ ժողովուրդը զայ. րացաւ, ձայնը բարձրացուց և անիքան եղաւ որ թագաւորը գէմ չի կրնալով կենալ հարիւրին 6 շահ վճարելու զինա. բայց դրամագլխի մնաց ու մինչեւ քառասուն տարի ետքը վճարուեցաւ:

Գանք հիմա Նիւթեայ դրամատե. ղանին:

* Տես. Տնտեսական տեղեկութեանց մէջ շահ բառին վրայ դրամատեղանի մասերը: Նիւթեայ ՚ի սկզբան թագաւորական պարտք մըն էր, որ կը կործուի թէ կուրիւմի յաղթականը սկսեր է 1078 թուականին, ու իր որդի կուրիւ. մա Կուրիւ 1098 ին լրացուցեր է, բոլորը (էթ. րաֆր) պարտքներով և խորանի խորանով (խեն. տէք) ապրանքներով: Յաջորդ թագաւորներէն շա. տերը հետզհետէ չեղբեր լաւեցուցին իրան ու ե. դուարդ գ' ալ եկեղեցին շինեց: 1658 ին Հուլիոյ 15- րօմը ըսուած կտորը շինուեցաւ ու կտորու երկ. րորդ օրէն ՚ի վեր ալ ուրիշ շատ շինուածներ վրան ա. ւելցուցին: Գնորարարը ու ձիւ համեմատաց պահա. րանը և գոհարեղնաց թագաւորը ասոր մէջն էր. և երեւելի մարդիկն ալ հոն կը մահացնէին:

Նիւթեայ դրամական կամ մանա. ւանդ սեղանաւորական վիճակը այս աստիճանն էր, երբոր լոյսարտացի դրա. մասեղանը հաստատուեցաւ:

Այս դրամատեղանը անշուշտ նոր ժամանակի նմանօրինակ հիմնարկու. թեանց մէջ ամենէն զինուորը պէտք է որ համարենք, թէ իր յատկութեանցը և թէ սկիզբէն ՚ի վեր ըրած կարեւոր ծառայութեանցը համար: Նիւթեայ ա. հակ կամ ՚ի տեսութեան և մասուցու. ղին (ա վիւ և օ բօւթօն) վճարելի մուրհակներ հաստեց, ու երկրին վաճա. րականութեանը դրամական կանխիկ նպատակներ (ափան) ըրաւ փոխառու. ութեան ու զեղման միջոցով: Սակ. ներքը ինչպէս որ տեսանք, սեղանա. մուրհակ կամ չըջաբերութեան մուր. հակ չէին կրնար հաստեղ, վաճառա. գրոց վրայ փոխ չէին կրնար տալ, մի. այն աւանդ առած դրամին մէկ հա. շիւնէն մէկալը՝ գրով կը փոխանցէին: Նիւթեայ դրամատեղանը այս նոր գոր. ծողութիւնները յանձն առած ժամա. նակը՝ հին դրամատեղանաց սովորական գործքէն ալ չի թողուց: Սակայն մայն աւանդի, չըջաբերութեան*, ու զեղման դրամատեղան ըլլալով, մինչե. իր օրը հաստատուած դրամատեղան. ներուն նեղ սահմանը ընդարձակեց, իր կատարած գործողութիւնները թե. պէտ իրմէ առաջ կատարող հիմնարկու. թիւններ եղան, բայց սեղանաւոր. հակ հաստեղ՝ ուրիշներուն ձեռքը միայն անցնող փորձ մը եղած էր, ինքը միայն կարգաւորելով ու անընդհատ շարունակելով՝ իրեն յատուկ փառք մը ըրաւ. այս մասին Նիւթեայ դրա. մատեղանը ուրիշ ամենուն օրինակ ե. դած է:

Այս դրամատեղանը ԺԵ. դարուն վերջը կիլոմ գ' ի թագաւորութե օ. րովը հաստատուեցաւ. ու անոր առաջարկութիւնը (բլան) Գուրի. էլմոս Փաթերարն անուն Սիւլիւնացի պարոնը շարադրեց: Այս նպատակն էր՝ կառավարութեան պիտոյիցը հա. մար դրամ ձարել: Արդարեւ, Նիւ. ղեա ան ժամանակը Նիւթեայ հետ պա. տերազմի մէջ ըլլալուն, իր գանձին բոլոր աղբիւրները (ըսուու) ցամա. քեցուցեր էր, անանի որ, կիլոմ թա. գաւորը՝ որ անձամբ ինք կ'առաջնոր. ղէր բանակին, Նիւթեայ քաղաքին առ. ջին կեցեր, ու անոր պաշարմանը (մու. հաստեղ) ձեռք դարներու կարողու. թիւնը չէր մնացեր: Այս ձար մը ընե. լու համար, կառավարութիւնը միտա. ծեց, որ դրամագլխի տէր մարդոց զա. նաղան արտօնութիւնը տալով 1.500.000 լիւրայ գտնայ: Աւստի հրաման մը հանեց որ կամաւոր բաժնագրութե (սիւսք. ուրիւն) 1.200.000 լիւրա ժողով. ուի, և այս գումարը ստորագրող բա. ժանորդներն ալ ընկերութիւն մը կազ. մեն: Նիւթեայ դրամատեղանին կառա. վարիչը և ընկերութիւնը յանունով:

Սնացած 300.000 լիւրան ալ նոյնպէս զատ բաժնագրութեամբ պիտի ժող. վուէր, ու առանձին հասոյթ (անթ) մը պիտի ըլլար:

Բաժնագրութիւնը յոտար օրուան մէջ կատարուելով, 1964 յուլիսի 27 ին՝ դրամատեղանի հաստատութեան հրովարտարը (չարթը) ելաւ: Աւստի ընկերութիւնը կազմուեցաւ և անոր անտեսութիւնը (մէնաժման) կառա. վարչի մը (կուրիւնէօն) և 24 անօրէնի (տիւրէթօն) յանձնուեցաւ, որ ամեն տարի մարտի և ապրիլի 25 ին պիտի ընտրուէին ընկերութեան ար. ժանաւոր անդամներուն մէջէն, այսին. քըն որոշեալ թիւ մը բաժին ունեցող անդամակցաց մէջէն:

* Տես թիւ 74 ՚ի ծանօթութեան:

Այս հրովարտարը յատկապէս կ'որ. քիւէր՝ դրամատեղանին ինչաւ առաւ. տուր չընել որ և է տեսակ վաճառաց վրայ: Բայց արտօնութիւն կուտար միայն ամեն տեսակ արժէտմաններու (վալէօն) կամ վաճառարժեքներու (է. ֆէ տը քօմէօն) վրայ առաւտուրը ը. նելու, ոսկի ու արծաթ՝ թէ՛ տուած ըլլայ թէ՛ ձայլ (բիւլէ) գնելու վաճա. րելու, ամեն տեսակ վաճառք (մալ) աւանդ առնելով դրամ փոխ տալու և թէ՛ որ այս փոխ պայմանաւած ժամա. նակէն մինչև 3 ամիս ետքը չի վճար. ուի, այն աւանդ առնուած վաճառքը վաճառելու. երկիր դրաւ (բէհին) աննելու, բայց ՚ի թագաւորութեան (գահին) վերաբերեալներէն: ու այն դրաւ գրաւ երկիրներէն. բերքը (մահաւոր) վաճառելու: Այս աւանդ վարուէ փոխ տալու, բայց նոյն ստորին և վերին խորհրդարաններէն (հօւսա քօմիլն փարլիմէնթ) հրաման առնե. լով, որ այն ժամանակը միայն այն դր. րամին շահուն (ֆայիլ) վճարու մը պի. տի հոգար: Այս արգելքը դրամատե. ղանին հիմնագրութե հրովարտարին մէջ յատուկ կերպով մը անանի հաստա. աւած էր, որ եթէ գաղտնի փոխ տա. լու ըլլար, դրամատեղանը անոր երեք պատիկը պիտի տուէր (ճէրիմէ չէք. մէք) և անոր մէկ հինգերորդ մասն ալ իմացնողին պիտի արուէր: Ա՛յ եր. ջանիկ երկրիս, ուր օրէնքէն մեծ՝ մի. միայն լոյսուած կայ:

Ա՛յ երջապէս յիշեալ հրովարտարը արտօնութիւն կուտար դրամատեղա. նին ՚ի տեսութեան և մասուցողին վա. ճարելի մուրհակ հաստեղ (էմէ. թըն), և ան ալ միայն իր 1.200.000 լիւրայ դրամագլխոյն համեմատութեամբ. թէ՛ որ այս գումարէն աւելի հաա. տել հարկ ըլլար, կառավարութե հրա. ման առնելու էր:

Պիտի շարանակո՞ւի:

Օ. Բ.

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆԻՐ

Լոյսարտացի Պ. Նիւթեայ իր ԺԵ ընկեր. ւէն պարի ին համարի ծանոցանելու, որ ին վաճառականիս հաշիւներու և ին նամակա. րութեանց հայեթէ, իսկութեան և գաղտնի լե. րաց մէջ իննս ծառայել յարգոյ հասարակ. ւութեան, բայց ՚ի ասից նաեւ պայցը Եասարա. ութիւն ընել ըրա լեղաներու համար, որնք են հայեթէ, իսկութեան, գաղտնի և անգլիերէն: Իրենց սեփական է Չիլիէ Խանը երկրորդ յար. լըրէպասաները իւրցը:

— Նիւթեայ լաւալ իրիւն Պոլիգոն. Ծոգից արտաճի Պ. Օ. Եասարը իրաւիկի իւ. Ծոգից անցնելու արեւը՝ Ե. Կալիէ լիւթա. պանի մը (ճիւղան) իրենցոյցէր է: Սէլը կրէպի մը պոնօ, փոքրանցի (լարդան) սեղ. կի մը և ուրիշ իւրերը լիւթեայ իւն եղեր: Այս լիւթապանից գրողը Սիւլիէ Խանը Ե. Կալիէ իւրաւայի թիւ յիւրիւն Սիւլիէ ա. լային սեփական յանցի, և Կէրը ին իսպանաց ըստ արժանացն զինք վարձարելու:

ԽՄԲԱԳԻՐ՝ ՏԵՍՕՐԵՆ

Կ. Ս. ԻԻԹԻՃԵԱՆ